

Кузьмін О.С.

м. Житомир

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА ЖИТОМИРЩИНІ

В статті в хронологічній послідовності порушено проблему дослідження історичної та культурної спадщини Житомирської області через призму опису, взяття на державний облік та збереження нерухомих пам'яток що являють собою важливе джерело історичної пам'яті нашого народу.

Житомирщина з давніх давен є невід'ємною частиною українських земель Волині та Київщини й славна багатьма пам'ятками їх історії та культури. Їх вивченням та описом займалися як столичні, так і місцеві цінителі минувшини. Засновниками цієї справи можна вважати на Волині Т.Шевченка, який у жовтні 1846 р. за завданням Київської археографічної комісії побував у Бердичеві, Кодні, Житомирі, Новоград-Волинському й здійснив замальовки й опис давніх пам'яток історії, церков і монастирів. Відповідну роботу в межах південно-східних районів сучасної Житомирської області, які на той час входили до складу Київської губернії, провів у 1862-1864 рр. Л. Похилевич.[1, с. 84].

Наступним етапом по зібранню інформації про пам'ятки історії та культури була їх систематизація й друк у «Трудах Волинского губернского статистического комитета» (за 1867г..) [2], «Памятных книжках Волинской губернии» (за 1886-1915 гг.) [3], «Волинских епархиальных ведомостях» (з 1889 р.). Систематичне вивчення історії пам'яток краю розпочало створене в 1900 р. Товариство дослідників Волині на чолі з засновником Всеукраїнської Академії Наук, академіком П. Тутковським. До його складу увійшли кращі науковці регіону В. Антонович, К. Тімірязев, А. Кримський, В. Короленко, О.

Шахматов та ін. Археологічну історію краю вивчали С. Гамченко, Я. Яроцький, етнографію І. Рудченко, О. Братчиков, П. Косач, Г. Косовський. За 1902 – 1920 рр. Товариство видрукувало 14 збірок наукових праць, серед яких є й публікації пам'яткознавчого спрямування.[4]. Вперше у граверному описі пам'яток давнини нашого краю подав у 1888 р. П. Батюшков у своїй книзі «Волинь. Исторические судьбы Юго – Западного края» [5].

У 1918 – 1919 рр. при відповідних структурах Центральної Ради, Гетьманської Держави, Директорії було створено відділи охорони пам'яток старовини. На жаль, військові і соціальні конфлікти, нестабільність влади не дали змоги втілити в життя заплановані в цій справі заходи.

Більш планомірно роботу з охорони історико – культурного надбання вдалося налагодити у відповідності з Декретом Уряду України від 1 квітня 1919 р. «О передаче исторических и художественных ценностей в ведение народного комиссариата просвещения», а в нашому краї, згідно Декрету Волинського губревкому від 16 липня 1919 р. «Об охране памятников искусства и культуры».[6]. Влітку 1920 р. цю роботу було продовжено. За 1921 – 1940 рр. на Житомирщині було взято на облік понад 700 пам'яток старовини, споруджено біля 300 обелісків та меморіальних дошок. Перевага, зазвичай, надавалась історичним подіям, пов'язаним з революційною боротьбою.

За роки окупації Житомирщини нацистською Німеччиною в області було повністю знищено 4 музеї, 126 мистецьких закладів, більшість встановлених раніше пам'ятних знаків. З початком визволення України (лютий 1943 р.) 1 квітня 1944 р. РНК УРСР та ЦК КП(б)У прийняли постанову «О благоустройстве могил и увековечивании памяти воинов, которые полегли за освобождение Советской Отчизны». 28 серпня 1945 р. облвиконкомом прийнято рішення «О сбережении историко – архитектурных памятников области». Зусиллями партійних, державних органів, громадських організацій, трудових колективів станом на 1946 р. виявлено групових та одиночних поховань 63 тис. воїнів та 800 партизанів і

підпільників. Їх прізвища занесено до облікових книг, альбомів. На місцях поховання та перепоховання встановлено тимчасові обеліски. [7].

В 1947 р. охорону пам'яток історії та культури покладено на відділи облвиконкому у справах культурно – виховної роботи та у справах архітектури. У 1952 р. при облвиконкомі створено управління історії та культури, а при ньому відділ охорони пам'яток. Значну допомогу в цій справі надало створене 15 листопада 1966 р. Житомирське добровільне Товариство охорони пам'яток історії та культури. До роботи в ньому залучено 63 тисячі патріотів – аматорів. Вже в 1969 р. на облік взято 1369 пам'яток історії. До 1985 р. в області додатково виявлено і зареєстровано ще 1294 пам'яток, пам'ятних місць, пов'язаних з історією рідного краю. На облік також взято 153 населених пункти, з них 77 повністю спалених під час окупації. Проведено значну роботу по встановленню пам'ятних відзнак з твердих матеріалів, зокрема, з бетону та гранітних споруд. Ними замінено й раніше встановлені дерев'яні хрести й металеві обеліски. [8].

Черговим етапом у справі охорони пам'яток стала підготовка до видання тому Зводу пам'яток історії та культури Житомирської області. Станом на 1989 р. було виявлено 250 нових пам'ятників, що не стояли на обліку. Початок 90-х років позначився падінням рівня пам'яткознавчої роботи. Пожвавлення відбулося після відновлення в 2001 р. Товариства охорони пам'яток. Поновлено роботу обласної, міських, районних та первинних організацій. Перереєстровано 2276 пам'яток історії, 811 археології, 85 монументального мистецтва. Міста Житомир, Бердичів, Коростень, Новоград – Волинський, Коростишів, Овруч, Радомишль, смт. Любар та Олевськ включено до списку історичних місць України. Здійснюється подальша паспортизація об'єктів культурної спадщини, формується реєстр пам'яток загальноукраїнського, обласного та місцевого значення. Щороку споруджуються нові пам'ятники, встановлюються пам'ятні дошки.

Реєстр доповнено пам'ятниками козацької слави, жертвам голодомору, воїнам – інтернаціоналістам, чорнобильцям, воїнам – миротворцям. Станом на 2010 р. до видання Зводу пам'яток історії та культури по Житомирській області підготовлено 2445 статей на пам'ятки археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва. 2383 статті з них складає опис пам'яток історії та культури. Видано 13 випусків статей по 17 містам і районам області. Кожний із 23-х районів та 4-х міст (Житомир, Бердичів, Новоград – Волинський, Коростень) супроводжуються вступними статтями, в яких подано детальний опис історичного минулого та сьогодення всіх обласних регіонів. Всі статті підсилено не лише достовірним, конкретним матеріалом, а й джерельною та пам'яткознавчою базою. Широкому загалу читачів доступні історичні й пам'яткові матеріали по Бердичівському, Брусилівському, Житомирському, Коростенському, Народицькому, Овруцькому, Радомишльському, Ружинському, Черняхівському, Попільнянському районах, містах Бердичів, Житомир, Коростень, Новоград – Волинський, а також другий том «Енциклопедія Житомира» (пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва) обласного центру [9], опис пам'ятників та пам'ятних місць жертв Голокосту на Житомирщині. Підготовлено до друку 132 статті про подвиг воїнів – інтернаціоналістів, загиблих в Афганістані. [10].

Джерела та література:

1. Похилевич Л. Сказанія о населенныхъ местностяхъ Кіевской губерні или статистическія, историческія и церквныя замѣтки о всехъ деревняхъ, селахъ , местностяхъ и городахъ в пределахъ губерніи находящихъся- К.: 1864.
2. Труды Волынского губернского статистического комитета.: СПб, 1867.
3. Памятные книжки Волынской губернии за 1886- 1915 гг- Житомир, 1886-1915.
4. Труды общества исследователей Волыни (1902-1920 гг.)- Житомир, 1902-1920.
5. Батюшков П.Н. Исторические судьбы Юго-Западного края с XVI ст.- СПб, 1888.

6. Блашкевич С.Е., Кондратюк Р.Ю. Українська національно-демократична революція на Волині. /Українська національна ідея: історія і сучасність- Житомир,1997; Вітренко В.В., Вітренко Г.І. Волинь сімнадцятого року 9по сторінкам губернських газет) /Звігель древній і вічно молодий- Новоград_волинський, 1995; Махорін Г.Л. Уроки української революції та боротьба за незалежність /Житомирщина. Історичний нарис. Вип..»- Житомир, 2008.
7. Герои подполья. Вып.2- М.: 1970; Бойова співдружність. Збірка спогадів радянських і чехословацьких партизанів- К.:1960; Україна партизанська. 1941-1945. Партизанські формування та органи управління ними- К.: 2001; В пам'яті народній- К.:1988; Вічно живі- К.: 1966; Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. Зб. документів і матеріалів- К.: 1969; ДАЖО.- ф.1376, оп.1, спр. 180-245./ списки учасників антифашистського підпілля і партизан по районах Житомирської області.
8. Збірник нормативних актів РНК та Ради Міністрів УРСР- к.: 1970.
9. Мокрицький Г.П. Пам'ятки Житомира. Енциклопедія. –Житомир,2009.
10. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Зб. документів і матеріалів.- К.:1963; Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками. Зб. документів- Житомир, 1948: ДАЖО- ф.2668, оп.1, спр.200, ф. 2636, оп.1. спр. 4; Книга Пам'яті України. Житомирська область. В 12-ти томах.- Житомир, 1994-1998. Книга Скорботи України. Житомирська область. В 3-хт., 5-ти кн.- Житомир, 1993-2011.